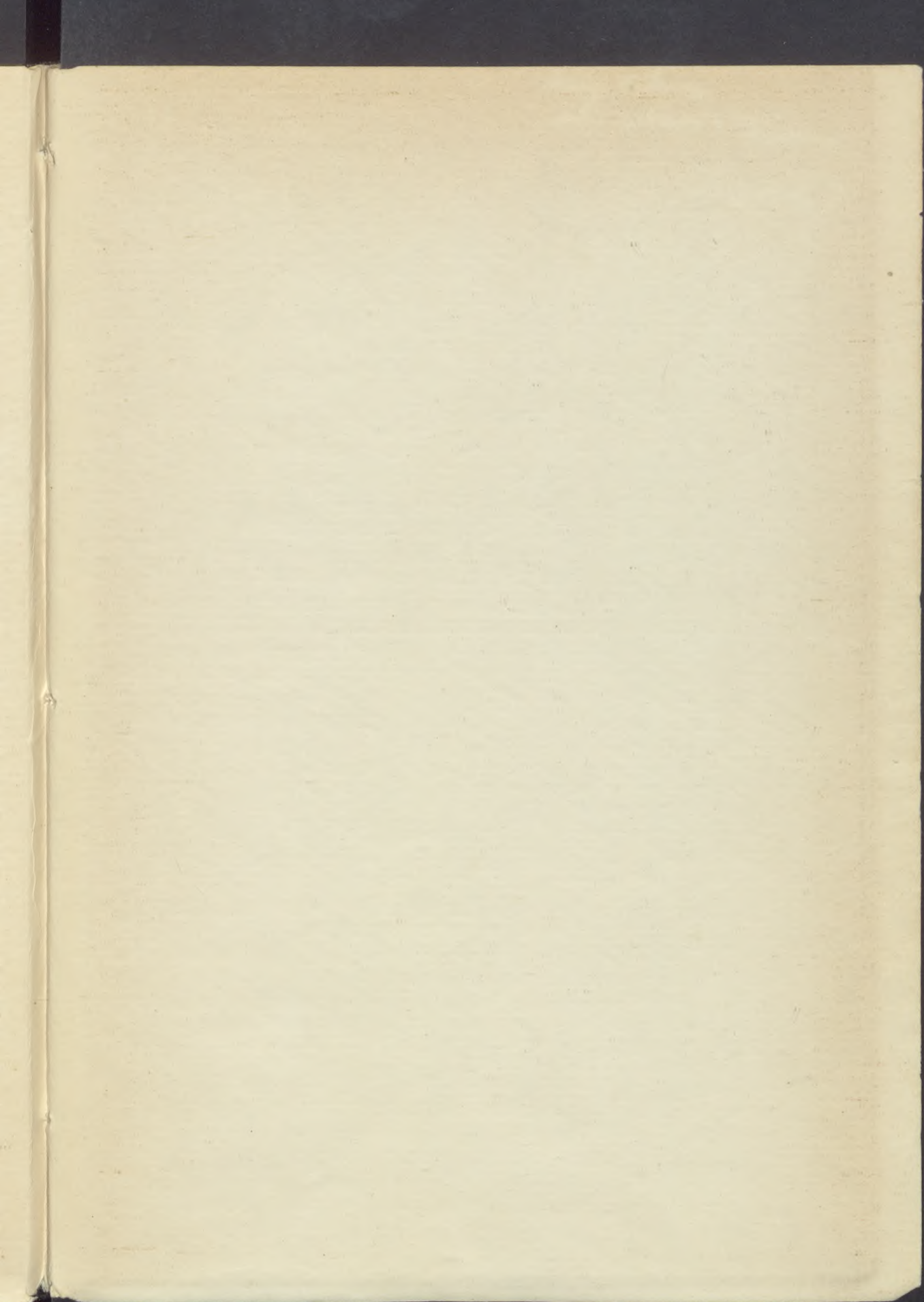

616.635

Wm. J. Brown
1870

Wm. J. Brown
1870

616635

Magyar Művelődés
még hiányzik a baráti
relációk.

Különlenyomat a MINERVA 1927. évi VI. évfolyamából.

ELŐZETES

JANUS PANNONIUS ASZTROLOGIAI ÁLLÁSPONTJA.

Murati

JANUS PANNONIUS a magyar művelődéstörténelemben uralkodó közfelfogás szerint ellenségesen viselkedett a XV. században annyira elhatalmasodott asztrologiával szemben. Ismeretes, hogy kortársai közül pl. Mátyás király és Vitéz János buzgó hívói voltak a csillagjóslásnak.¹ A felvilágosodás gondolkörében élő, annak értékelését elfogadó tudósaink, ha erről a kényes pontról kellett beszélniök, legtöbbször nagy zavarban voltak: vagy megbélyegezték a „babonát”, vagy a legjobb esetben elnéző jóindulattal, ha nem is éppen a legkitünőbb történeti érzékkel, megbocsátották, illetőleg a kor-szellem rovására írták ezt az ilyen világos főknél különben érthetetlen eltévelyedést. Riedl Frigyes² Mátyás korának az okkult tudományok iránti érdeklődésével kapcsolatban a renaissance „sötétségéről” beszél. Fraknói szerint Vitéz János, mint asztrologus, „nem tudott menekülni a középkor előítéleteinek bilincseiből”.³ Annál nagyobb dicséreteket kap viszont Janus Pannonius, mert állítólag ellensége volt az asztrologiá-

¹ Vitéz Jánosról Galeotto pl. feljegyezi, hogy a csillagok megkérdezése nélkül semmibe nem fogott. (*Irodalomtört. Emlékek* II. 242. l.) — Mátyás asztrologiai érdeklődését számtalan emlékünkből bizonyítja. Ezek közül nemrégiben lett ismeretes A. Thebaldeus költeménye, *Oratio ad Matthiam inuictissimum Pannoniae regem*. Az asztrologiára vonatkoznak a 88. s köv. sorok (Klebensberg-Emlékkönyv 357. l.):

... Nec rectius alter

Depicti nitida sedes metitur Olympi
Annua non Phoebi, non te uia menstrua Lunae
Praeterit: in cunctis coelestia sidera rebus
Obseruas. Ideo facili tibi prospera cursu
Omnia succedunt: nam si tibi saeua minantur
Astra, pedem retrahis melioraque tempora semper
Exspectas. Sed qui confisi uiribus audent
Omnia, nec coeli motus cognoscere curant,
Dispereunt; neque enim terrena potentia magna est
Usque adeo, ut superis ualeat contendere stellis.

V. ö. Platonista törekvések Mátyás király udvarában (Minerva-könyvtár I.) 75. l.

² *A magyar irodalom főirányai* (Olcso Könyvtár) 94. l.

³ *Vitéz János esztergomi érsek élete*, Budapest, 1879. 157. l.

Magyar Széchenyi Könyvtár
Leltári szám:

616635
VII/00-10.275/1964

nak. Erdélyi János⁴ pl. elismerőleg nyilatkozik a pécsi püspök asztrologia-ellenes, tehát szerinte feltétlenül tisztultabb állásfoglalásáról. Ompolyi M. Ernő⁵ Janus Pannoniust egyenesen „felvilágosodott költő“-nek, „tudós püspök“-nek mondja, mint aki „nyíltan gúnyolja az asztrologia babonáját“. S Csánki Dezső,⁶ midőn a Mátyás udvaráról írt egyébként úttörő munkájában Mátyás környezetében a babona nagy elterjedtségéről beszél, éppen — akár csak Erdélyi János — a tüstént tárgyalandó Galeottóhoz írt levélre hivatkozva, „némi részben“ kiveszi Janus Pannoniust.

Ezt az egyöntetűnek mondható megállapítást a következőkben kénytelen leszek megzavarni. Először is eltekintek az asztrologia minősítésétől. Kétségtelen, hogy ma az asztrologia u. n. „holt tudomány“: a valamikor „királyi tudomány“ alól a modern asztromónia valószínűleg végérvényesen kirántotta a létjogosultság és az egészséges továbbfejlődés alapját. Ezen a helyzeten nem változtathat sem a rajongó hit, sem az agyafurt alkalmazkodási készség, sem az emberek hiszékenységére és zsebére spekuláló szélhámosság: az asztrologia ma az érdeklődés középpontjából menthetetlenül az emberi élet margójára, a kuriózumok közé száműzetett. Ám azért a mai álláspont nem vetíthető vissza a múltba s nem változtathat azon a kétségtelen történeti igazságon, hogy az asztrologia az emberiség gondolatvilágában hosszú időn át rendkívüli nagy szerepet játszott; tehát nem egyszerűen „babona“, vagy „tévelygés“, amire elég csak úgy mellékesen, a magasabbrendűség fölényével rámutatni, hanem a legkomolyabb „sine ira et studio“ tanulmányozást megérdemlő s nagy elmélyedést kívánó *szellemtörténeti jelenség*, melynek átkutatása és megértése nélkül a magyar művelődéstörténetben is sokfelé kinyithatatlan ajtókra bukkanunk. Tökéletesen egyetérttek Franz Boll megállapításával, ki hatalmas munkaerejét javarészen az ókori asztrologia történetének szentelte: „Die Astrologie

⁴ *A bölcsészet Magyarországon*. Budapest, 1885. 33. l. Jellemző Erdélyi álláspontjára az, amit Vitéz János asztrologus voltáról mond (32. l.): „Mindez elegendő alap volt, hogy Galeottus őt *princeps philosophiae* címmel tisztelje, de ebbeli műveltségének mégis az adja meg színezetét, hogy nagyon becsülte a csillagjóslatot...“

⁵ *A bölcsészet Magyarországon a scholastica korában*, 92. l.

⁶ *I. Mátyás udvara*, Századok, 1883. 553. l.

war ein durchaus internationales geistiges Fluidum und es ist ebenso gangbar, wie kurzsichtig, die geistige Höhe eines Volkes, wie eines Menschen an dem Grade messen zu wollen, in dem sie der alten Sternlehre verfallen waren.“⁷ Ennyit általában a minősítésről. De lesznek természetesen konkrét megállapításaim is: *a következőkből kiderül, hogy Janus Pannonius épp úgy tanulmányozta a csillagjóslást, épp úgy hitt a csillagok hatalmában, mint a legtöbb kortársa s asztrológiai állásfoglalása legfeljebb árnyalatokban különbözött pl. a babonás asztrologusnak bélyegzett Vitéz Jánosétól.*

Janus Pannonius abba a hirbe, hogy az asztrológiának ellensége, egyik Galeotto-hoz írt levele alapján keveredett. Galeotto 1461-ben rövid ideig Magyarországon tartózkodott s midőn 1461 végén, vagy 1462 elején⁸ Olaszországba, Páduába, vagy Bolognába visszatért, Vitéz János és Janus Pannonius különböző megbízásokkal halmozták el őt: bevásárlásokkal, orvos és borbély Magyarországra küldésével, stb.⁹ Többek között Galeotto arra is megbízást kapott, hogy bizonyos, közelebről meg nem határozható Bartholomaeus mesternek Magyarországra való szerződtetését közvetítse. Galeotto elveszett levelében jelentette Janus Pannoniusnak, hogy Bartholomaeus mester a megbízást nem vállalta. Erre válaszol költőnk: „De magistro Bartholomaeo, quamvis ego non sim bonus Astrologus, tamen ita iudico, quod ille homo nescit fortuna uti. Nos hactenus, Deo iuvante, satis feliciter vivimus sine Horoscopis et Genethliacis; spero vivemus et futurum.“¹⁰

Kétségtelen, hogy a szóbanforgó Bartholomaeus mester asztrológus volt, különben megmagyarázhatatlan lenne Janus

⁷ Fr. Boll, *Sternglaube und Sterndeutung, Die Geschichte und das Wesen der Astrologie*, Dritte Auflage. Leipzig, Teubner, 1926. 41. l.

⁸ Abel, *Adalékok a humanizmus történetéhez Magyarországon*. 242. l.

⁹ Teleki Janus Pannonius kiadása (Traiecti ad Rhenum 1784) II. k. 91. l. „Quanto autem longius et diutius es affuturus, tanto magis cura, ut quamprimum habeamus ea, quae tibi commisimus, schedulas puta nostras et arma et praesertim commentarios in Homerum. Thoracem autem sericeum, et si quae imparata vel nondum missa relinques, doce, ubi requiramus.“ Galeotto ugyanis ez időben nagyobb utazást szándékozott tenni a nyugati országokban. A borbélyról és orvosról u. o. 90 l. „Medici tamen et tonsoris adhuc volo memineris.“

¹⁰ U. ott 90. l.

Pannonius váratlan képzettársítása, hogy vele kapcsolatban azonnal a maga csekély asztrológiai tudásáról s az asztrológiával szemben elfoglalt álláspontjáról kezd beszélni. Mint a következőkben látni fogjuk, Mátyás éppen kevéssel előbb másutt is, pl. Raguzában, szinte erőszakosan keresett udvara számára asztrologust s így talán nem mondható alaptalannak az a feltevésünk, hogy Janus Pannonius és Vitéz János útján valószínűleg Galeotto is megbízást kapott megfelelő tudású olasz asztrologus szerződtetésére. A mondottak után az is feltehető, hogy Bartholomaeus mester azonos Bartolommeo Manfredi-vel,¹¹ az olasz földnek akkor egyik leghíresebb asztrologusával, akit 1461 táján a Gonzaga-család fogadott fel udvari asztrologusául s aki talán éppen e jónak ígérkező állást nem akarta elhagyni a távoli és bizonytalan magyarországi kilátások kedvéért. S rátérve most már Janus Pannonius szavainak értelmezésére, önmagában véve az a vallomás, hogy ő nem jó asztrologus, még egyáltalán nem jelenti az asztrológia lenézését. A komolyan vett asztrológia igen bonyolult ismereteket és nagy türelmet igényelt¹² s Janus Pannonius, mint látni fogjuk, bár ifjú éveiben már foglalkozott ezzel az ismeretkörrel,¹³ jó ideig még mindig csak kezdőnek és útbaigazításra szorulóknak érezte magát e téren. Bizonyos lenézés azonban mintha mégis megnyilvánulna szavaiban akkor, midőn kijelenti, hogy Isten segítségével eddig is meg

¹¹ Életére és munkásságára nézve l. *Ferd. Gabotto, Bartolommeo Manfredi e l'astrologia alla Corte di Mantova, Ricerche e documenti* Torino, 1891.

¹² V. ö. Oskar Schmitz, *Der Geist der Astrologie*. München, Georg Müller, 1922. 149. l. „Ein genaues Horoskop aufstellen, deuten und nach ihm die Direktionen eines etwa 60—70 jährigen Lebens berechnen, nimmt etwa fünfzig volle Arbeitstage in Anspruch.“ Vannak természetesen kevésbé bonyolult számítások is az asztrológiai gyakorlatban. Schmitz könyve, mely egyébként nem tudományos (történeti) munka, hanem egy modern hívő-asztrologus elmélkedése a maga állásfoglalásáról, igen érdekes adatokat tartalmaz az asztrológia újabb fejlődésére és elterjedtségére vonatkozólag.

¹³ V. ö. Abel, *Adalékok* 207. l. Bapt. Guarino levele Bertucio-hoz: „Iam Pannonia hoc tanto tamque mirando ingenio laetabatur et exultabat, cum ipse non contentus sola poetarum et rhetorum cognitione ad mathematicas disciplinas et physicae partes... traduxit animum.“ Mathematicae disciplinae alatt elsősorban asztrológiát értettek úgy az antikok, mint a humanisták.

volt horoszkópok nélkül s ezután is meglesz. Ez azonban szerintem csak látszat. Ne feledjük el, hogy itt levélről van szó, melynek az ellenlevele hiányzik, amely tehát szükség-szerűleg csak kiegészítésekkel értelmezhető. Arra is gondol-nunk kell, hogy a levél olyan megrögzött asztrologushoz ira-tott, amilyen Galeotto volt: valóban kevésbé tapintatos lett volna egy Galeottóhoz írt levélben az asztrológiát becsmérelni. A mondottak alapján véleményem szerint Janus Pannonius azt akarja az idézett hellyel kijelenteni, hogy nem neki kellett volna első sorban Bartholomaeus mester horoszkóp-állító tudománya, hanem másnak, valószínűleg Vitéz Jánosnak és Mátyás királynak. Ő maga nem olyan asztrologus, aki a horoszkóp-állításra, a gyakorlati alkalmazásra fektetné a fő-súlyt, — neki más a fontos. Az én értelmezésem szerint tehát nem lenézés rejlik e szavak mögött, hanem álláspont-meg-határozás. Janus Pannonius hangsúlyozni kívánja, hogy ő más típusú asztrologus, mint akár Vitéz János, akár Mátyás király.

A renaissance-kori asztrologusoknak általában három főbb típusát különböztethetjük meg.¹⁴ Természetesen csak „cum grano salis“, mert e típusok az életben legtöbbször nem választhatók el mereven egymástól. Az első típus azoké, akik nem sokat bibelődnek az asztrológia szaktudománybeli, vagy filozófiai hátterével, hanem a technikai nehézségek leküzdése után tudásukat — legtöbbször minden kétely nélkül, teljes hittal és meggyőződéssel — gyakorlatilag alkalmazzák, vagy mások tudományának is főleg a gyakorlati értékét méltányol-ják. Ilyen asztrologus volt Vitéz János, aki lépten-nyomon megkérdezte a csillagokat s épp ezért a csillagok állásának meghatározásához szükséges táblázatokat állandóan magával hordozta. Ilyen volt Mátyás király is, kiről Csánki Dezső¹⁵ — főleg Bonfini alapján — megállapítja, hogy veszedelmes-nek tartotta volna bármilyen fontos dologba fogni a csillagok megkérdezése nélkül: „Palotái rakvák horoszkópokkal, me-lyek a csillagok állását jelzik, egy-egy szerencsés pillanatban, amint pl. a világra jön, királlyá választatik, vagy önszántából

¹⁴ V. ö. Soldati, *La poesia astrologica nel Quattrocento*. Ri-cerche e Studi (Bibl. Storica del Rinascimento diretta da F. P. Luiso III.) Firenze, 1906. 107. s köv. lk.

¹⁵ Id. m. 557. l.

valamely fontos munkába kezd. Élte végén kisebb útra sem kél, ha a csillagok veszedelmet jósolnak.“ Hangsúlyozni kívánom azonban, hogy a gyakorlati alkalmazásra való törekvés még nem jelenti szükségképen a tudományos alap teljes elhanyagolását, csak a főszempontot. Vitéz János pl. horoszkop-állító szenvedélye mellett jelesen képzett elméleti asztrologus is volt, amint erről a Palat. Lat. 1711. sz. vatikáni Maniliuskódexnek kiadatlan és egyelőre tudományos szempontból feldolgozatlan széljegyzetei tanuskodnak.¹⁶

A másik típus, mely főleg a csillagok befolyásának törvényeit kutatja, inkább bölcselkedő hajlandóságú. Ennek az asztronómiai alap csak kiinduló pont, a horoszkop-állítás legfeljebb kísérlet: a végecé az asztrológiai doctrina rendszerré építése és megvédelmezése. Ennek az iránynak Olaszországban egyik legismertebb képviselője pl. Lorenzo Bonincontri. Ide sorolhatjuk részben Marsilius Ficinust is, kinek a magyar humanista mozgalom szellemi tartalmának kialakulására mérhetetlen a hatása. A XV. századi magyarországi asztrológia történetét részleteiben sokkal kevésbé ismerjük, semhogy határozottan rámutathatnánk a magyar törekvések során ennek a típusnak a képviselőire. Egyes jelekből mégis arra következtethetünk, hogy pl. Galeotto és Ilkusch Márton — bár mindketten elsősorban gyakorlati asztrologusok voltak — érintették munkáikban e probléma-kör egyes fontosabb kérdéseit is.

A harmadik típus a tudós asztrologusé, akit ma inkább asztronomusnak neveznénk. Ennek az iránynak hazánkban feltétlenül a legkiválóbb képviselője volt Johannes Regiomontanus. A tudós asztronomusok, bár általában ők is hittek az asztrológiában, azért mégis az asztrológiai gyakorlatot lehetőleg korlátok közé szorították. Élesen világítja meg álláspontjukat Fossombrone püspökének a következő, Soldati művében idézett, jellemző nyilatkozata:¹⁷ „Est ergo scientia coelestium corporum ceteris, post theologiam, praeferenda scientiis; quod tamen de parte theorecticali et speculativa intelligi volo, quae geometriae subalternatur, quia ipsa habet demonstrationes certissimas. *Judiciaria vero potius divina quam humana*

¹⁶ Először ismertette igen fogyatékosan Zsák J. Adolf, *Egy ismeretlen Vitéz kódex*. Magyar Könyvszemle. 1907. 207. s. köv. lk.

¹⁷ I. m. 115. l.

dici debet; nam qui illam habent, divini vocantur, licet multis labyrinthis ambagibus et anfractibus sit involuta et intricata, quia non habet demonstrationes et opiniones dumtaxat. Difficile namque est de singulis iudicare et humanum superat intellectum.“ Regiomontanus pl., bár asztrológus is volt, úgy vélekedett, hogy az „*astrologia iudiciaria*“ csalfa valami s könnyen tévedésbe viszi az embert — éppen ezért nem szívesen állított és magyarázott horoszkopokat.¹⁸ Ennek az álláspontnak képviselői általában — kivételek mindig akadnak — nem vonják kétségbe a csillagok befolyását az emberi, jobban mondva a földi életre, mégis kételkedéssel nézik az égi jelenségek biztos interpretálásának lehetőségét, mert szerintük a csillagok befolyásának pontos megállapítása legtöbbször túlhaladja az emberi értelmet. Nem lenézése tehát ez az asztrológiának, hanem inkább magasra becsülése: nem megvetés nyilvánul ebben, hanem inkább áhitatos tisztelet, az emberi megértés végetségének tudata a megismerés problémájának végtelenségével szemben.

Hasonlónak állítom nagyjában Janus Pannonius asztrológiai állásfoglalását is. Feljebb idézett szavainak — az eddigi közfelfogással ellentétben — azt az értelmet tulajdonítom, hogy ő az asztrológia gyakorlati alkalmazását, a folytonos horoszkop-állítást az élet apróbb-nagyobb ügyeiben a maga részéről hiú erőlködésnek tartja, bár magát az asztrológiát nagyra értékeli, azt behatóan tanulmányozza s a csillagok befolyásában hisz.

Megengedem, hogy eddigi fejtegetéseim könnyen kihívhatják a kritikát s magyarázatom sok tekintetben önkényesnek tűnhetik fel. Ha további adataim nem lennének, önmagában véve az eddigi okfejtés valóban legfeljebb többé-kevésbé valószínűvé tett hipotézisek halmazából állna. A további adatokból azonban, amiket eddig e kérdésben egyáltalán nem vettek kutatóink figyelembe, talán sikerül bebizonyítanom, hogy a Galeotto-hoz írt levél szóbanforgó részletét valóban így *kell* magyaráznunk, hacsak ezt a kijelentést a legmerevebben szembeállítani nem akarjuk a Janus Pannonius egyéb műveiből kisugárzó, állandónak nevezhető világszemlélettel. A kö-

¹⁸ V. ö. F. Gabotto, *Nouve ricerche e documenti sull'astrologia alla corte degli Estensi e degli Sforza*, Torino. 1891. 5. l.

vetkezőkből ugyanis könnyen megállapítható, hogy egyrészt Janus Pannonius behatóan foglalkozott az asztrologia tudományának részlet-problémáival, amit mindenképpen lehet magyarázni, csak lenézésnek nem, másrészt a költeményeiben megnyilvánuló világszemléletét át meg átítatják asztrológiai képzetek, — ami szintén nem megvetésnek a jele szokott lenni. S amennyiben az eddig felhozott érvek ellenére valaki még mindig ragaszkodnék az idézett részlet hagyományos értelmezéséhez, a következők után még ez esetben is kénytelen lenne bevallani, hogy a sokat emlegetett kijelentésben megnyilvánuló állítólagos lenézés elszigetelt és eltörpülő jelentőségű muló hangulat a Janus Pannonius munkásságának egészében megnyilvánuló kétségtelenül állandóbb jellegű asztrológikus állásponttal szemben.

Janus Pannoniusnak az asztrologia tudományos meghódítására való törekvése a raguzai Gazulo Jánoshoz írt levelében nyilvánul meg a legtisztábban. Nézzük, ki volt Gazulo János, hogyan került összeköttetésbe Janus Pannonius-szal s mennyiben állapítható meg költőnknek az asztrológiai tanok elsajátítására irányuló készsége e levélből?

Első adataim Gazulo Jánosnak közéleti szereplésére vonatkozólag még 1432-re nyúlnak vissza: ekkor a raguzaiak a levantei hajózás és kereskedelem ügyében Gazulót Zsigmond császárhoz küldték követségbe Rómába. A számára adott utasításban, mint „egregius arcium doctor, magister venerabilis presbiter“¹⁹ szerepel. 1451. febr. 27-én ismét követi minőségben találkozunk vele Rómában; ekkor Ragusa nevében azt a kérést terjeszti a pápa elé, hogy tekintetbe véve a város nagy szolgálatait a kereszténység és Magyarország ügyének segítése körül, engedje el a városnak az egyházi adó egy részét. A következő okmány, a raguzaiaknak egy levele Mátyáshoz, 1459. febr. 24-én kelt.²⁰ Ebből megtudjuk, hogy Mátyás

¹⁹ A doktori oklevelet Páduában szerezte meg 1430. jan. 31. V. ö. Pietro Verrua, *Umanisti ed altri „studiosi viri“ italiani e stranieri di qua e di là dalle Alpi e dal Mare*, Genève, 1924. 62. l.

Az utasítás kiadva a következő munkában: *Ragusa és Magyarország összeköttetéseinek oklevéltára* (Diplomatarium relationum reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae), összeállította Gelcich József. Bevezetésekkel és jegyzetekkel ellátta Thallóczy Lajos. Budapest, 1887. (M. Tud. Akad. Tört. Bizotts.) 368. s. köv. lk.

²⁰ U. ott 613. l.

Gazulót — astronomorum peritissimum — könyveivel együtt — cum libris professionis suae — a maga számára kérte a várostól. A tanács Gazulót maga elé rendelte s felszólította a király kívánságának teljesítésére. Hogy a hosszú útra a csillagász annál könnyebben elszánja magát, már előzőleg, 1459. febr. 18-án²¹ 100 arany dukátot szavazott meg a tanács útiköltség céljaira. Gazulo megköszöni a király kitüntető kegyét, jóleső érzéssel veszi tudomásul, hogy tudományos érdemeit Magyarországon is számon tartják, azonban a felszólításnak előrehaladott kora és betegeskedése miatt nem tud eleget tenni. Éppen azért kéri a királyt, vegye tekintetbe jogos kifogásait, mert nem akarátán, hanem a helyzet adta kényszerűsége miatt mulik az elutasító válasz.

Gazulo kifogásait azonban a király nem fogadta el. Újra írt Ragusa városának s most már szinte erőszakosan sürgette a csillagász útra kelését. Levelére a tanács 1459. ápr. 26-án válaszol.²² Gazulót újra maga elé rendelte s ez alkalommal előre haladott korára utalását, házi gondjainak emlegetését egyáltalán nem akarta figyelembe venni. A határozott sürgetésre Gazulo néhány napi gondolkodási időt kért. A tanács a maga részéről a királynak igéri, hogy a csillagászt feltétlenül végleges válaszra kényszeríti s az eredményről majd jelentést tesz.

Ez a jelentés nem maradt ránk. Egyébként kétségtelen, hogy Gazulo végül is nem indult el Magyarországba. Minden esetre jellemző Mátyásnak és környezetének felfogására, hogy az uralkodás kezdetének ezernyi gondjai között egyik leg-sürgősebb feladatnak látszott előttük egy képzett udvari csillagász alkalmazása.

Gazulo magyarországi összeköttetéseinek legjelentéke-nyebb emléke kétségtelenül Janus Pannonius egy hozzá írt levele.²³ A levél nincs keltezve, azonban tekintettel arra, hogy Gazulo a király kitüntető meghívását magas korára hivatkozással utasította vissza, alig mehetünk túl a hatvanas évtized első évein.²⁴

²¹ U. ott 745. l.

²² U. ott 618. l.

²³ Teleki kiadás II. k. 101—102. lk.

²⁴ Kissé bőségesen osztogatja az éveket (*Appendini*): *Notizie istoriche-critiche sulle antichità storia e letteratura de'Ragusei divise in due*

A jelek szerint Janus Pannonius nemcsak ezt az egyetlen levelet váltotta Gazulóval, azonban csak erről van tudomásunk. A helyzet az, hogy Gazulo előzőleg megküldötte Janus Pannoniusnak egyik asztrológiai munkáját, mely a költő tettségét nagyon megnyerte: „vehementer siquidem nobis placuit liber ille vester, quem nuper ad nos misistis“. Dicséri a raguzai tudományát, előadásmódjának ékes voltát: a könyv az olvasónak kellemes, a tanulni vágyónak hasznos. Utal arra, hogy mennyi okulást szerzett neki is a munka áttanulmányozása: „Nam fatemur, scrupulosas quasdam veterum astrologorum sententias, quas iam pridem clarius intelligere desiderabamus, ibidem nobis fuisse luculenter explicatas.“ Nagyon tartalmas és a mi szempontunkból perdöntő jelentőségű mondat! Kiderül belőle, hogy Janus Pannonius már azelőtt tanulmányozta a régi asztrológusokat — valószínűleg Maniliusra és Firmicus Maternusra céloz — azonban sok mindent nem értett meg bennük. Régi vágya teljesült akkor, midőn Gazulo munkájának vezetésével e nehézségeket leküzdenie sikerült.

A továbbiakban buzdítja a raguzait, folytassa munkásságát, fejezze be már megkezdett dolgozatait a tanulni vágyók hasznára, a saját dicsőségére, de a levélíró kívánságára is. Hogy Janus Pannonius mennyire komolyan vette az asztrológia tanulmányozását, mutatja a levelét befejező érdekes megbízás: megkéri Gazulót, készíttesse el számára Raguzában a munkájában említett műszereket (armillas Ptolemaei et alia instrumenta), mert az ilyen eszközök készítésére alkalmas képzett mesteremberek Magyarországon nem találhatók.²⁵

Ez a levél kiegészíti, részben magyarázza a Galeottóhoz írt levélnek előzőleg analizált részletét. Most már világosan láthatjuk, mit jelent Janus Pannoniusnak az a kijelentése,

tomì e dedicatè all'eccl'eso senato della republica di Ragusa. Ragusa 1802—3. 40—41. lk. „Questa lettera fu scritta tra il 1460 e il 1472, a Giovanni Gazoli Domenicano di Ragusa da Giovanni Vescovo delle Cinque Chiese conosciuto per gli eleganti suoi versi sotto il nome di Giano Pannonio.“ Appendini figyelmét e levélre, amit újra lenyomat, Antonio Aghich franciskánus hívta fel. Valószínű, hogy Aghich vagy Teleki, vagy Koller (Historia episc. Quinqueecl. IV. 693—4. lk.) kiadásából ismerte a levelet s nem kéziratból.

²⁵ Még II. Ulászló korában is főleg idegenek foglalkoztak nálunk hasonló műszerek készítésével. V. ö. Földes József, *II. Ulászló udvartartása*. Budapest, 1913. 96. l.

hogy ő nem tartja magát jó asztrológusnak: jelenti a mélyebben járó asztrológiai képzettség hiányát. S talán ezt bizonyítja az a kritikátlanság is, mellyel költőnk Gazulo munkáját agyba-főbe dicséri: a szigorúan szakszerű Regiomontanus nem volt ilyen föltétlen jó véleménnyel a raguzairól.²⁶

Az eddigiekben megállapítottuk, hogy Janus Pannonius asztrológiai előképzettségének hiányai ellenére Magyarországra való visszatérése után behatóbban kezdett foglalkozni evvel az ismeretkörrel. S ha most ezeknek az asztrológiai tanulmányoknak Janus Pannonius költészetére való hatását vesszük vizsgálat alá, megfigyelhetjük, hogy ennek megfelelően a Magyarországon írt munkáiban általában nagyobb szerephez jutnak az asztrológiai vonatkozások. Régebbi, Olaszországban írt költeményeiben asztrológiai részletek alig találhatók, legfeljebb költői, jobban mondva retorikai színezés kedvéért használ itt-ott asztrológiai kifejezéseket. Ilyeneket találunk pl. Lodovico Gonzagához írt dicsítő költeményében, ami kétségtelenül még 1454 előtt Ferrarában keletkezett.²⁷ Tekintve a kitünő tetteket és jellemvonásokat, amik a panegirikus költemények kötelező szabványai szerint a dicsért hősben ez esetben is együtt megtalálhatók, Janus Pannonius úgy tesz, mintha nem tudná eldönteni, milyen csillagzat alatt születhetett Lodovico, ez az annyira kiváló ember:

Ergo ego dūm tacitus mecum tua facta retracto,
Sum dubius, quo te genitum sub sidere dicam,
Marsne ferox, mitisne Venus, facundus an Hermes,
Phoebeumne tuis natalibus arserit astrum?²⁸

Ez természetesen nem asztrológia, hanem színtiszta retorika. Közelebbről: szónoki kérdés. Ha Janus Pannonius nem ismerte volna Lodovico Gonzaga születési horoszkópját, bizonyára könnyen kaphatott volna érdeklődésére felvilágosítást, mert az olasz udvarok közül a Gonzaga-családé egyike

²⁶ Apendini i. m. II. 207—8. lk. hivatkozik Regiomontanus véleményére (*Tabulae directionum*): „Johannes Gazzulus Ragusinus nostra aetate tametsi Ptolemaei eruditissimi ... ac aliorum plurimorum doctrinas acceperit, nullam tamen prorsus numerandi facilitatem in directionibus ac aequandis domibus advexit, quin imo turbam maximam multitudine argumentorum concitavit.”

²⁷ Carmen ad Ludovicum Gonzagam, Principem Mantuanum. (Teleki kiadás I. 238. s. köv. lk.)

²⁸ U. ott 249. l.

volt azoknak, amelyekben az asztrologia közismert nagy szerephez jutott.

Szorosabb értelemben vett asztrológiai elemek csak a Magyarországon írt költeményeiben kezdenek nagyobb mértékben mutatkozni. Említésre méltó, hogy Janus Pannonius egyik III. Frigyes császárról írt epigrammájában²⁹ a császárnak kigúnyolt tétovázó erélytelenségét a Saturnus csillagzattal hozza összefüggésbe. Ez már nem az asztrologia köréből vett frázis, hanem valóban asztrológiai képzet. Az I. könyv 4. elegiája³⁰ *De stella aestivo meridie visa* 1462-ből, még világosabban mutatja az időközben végzett asztrológiai tanulmányok hatását. Egy még fényes nappal is látható csillag feltűnésével kapcsolatban könyörög a csodás jelenséghez, ne hozzon az országra semmi rosszat, hanem inkább azt a szerencsétlenséget is távoztassa el, mintegy paralizálva a többi csillag esetleges rossz hatását, amit különben a sors méhe számunkra tartogatna. Ne engedje, hogy a Saturnus és Mars szárazságot, az Arcturus és Haedus szelet és áradást okozzanak; a Scorpius ne verthesse el jégesővel a szőlőket, az Orion ne gyötörhesse a hajósokat. Így sorba veszi az egyes csillagzatokat s mintegy dióhéjban adja azoknak asztro-pszichológiai elméletet. Végül arra kéri a csillagot, hogy hozza meg a békét a világnak, első sorban a sokat szenvedett Magyarországnak: űzze el a törököt a tengeren túlra Európából, hasson oda, hogy az ország előkelőségei engedelmeskedjenek a királynak s hogy a király az országnagyok bevonásával kormányozza önmagát és az országot. Ez a szép részlet megérdemli, hogy idézzük:

Per te vexato redeat concordia mundo,
 Janus et aeterna comprimat arma fera.
 Esto quidem late populis tu prospera cunctis,
 Sed magis afflictas respice Pannonias.
 Verte pharetratos Phryxi trans aequora Turcos,
 Quos male nunc Hister submovet amne suo.
 Fac regem observent proceres, rex ipse, fideli
 Consilio procerum, se regat et patriam.³¹

²⁹ Epigr. I. 20. *Ad Fridericum Caesarum* — A Saturnus asztrológiai szerepére vonatkozólag v. ö. Schmitz, i. m. 237. s köv. lk., továbbá Fr. Boll, i. m. 37. és 49. lk.

³⁰ Teleki kiadása I. 281. s köv. lk.

³¹ U. ott 283. l.

Figyeljük meg a költeményben megnyilvánuló asztrofilozófiai felfogást: Janus Pannonius szerint a csillag nem jelzi, hanem egyenesen létrehozza a bekövetkezendőket.

Igen jellemző asztrológiai részlet található az I. könyv 6. elegiájában, melyet 1463-ban anyja halála alkalmából írt.³² A súlyos csapásért a csillagokat teszi felelőssé: „Ti vagytok, a végzetszerű sorsfordulatokat görgető csillagok, az én bánatomban elsősorban a bűnösök; nálatok az élet és halál hatalma, minden, ami a földön történik, veletek áll okozati összefüggésben.” Ez világos beszéd. Az már ismét retorikus túlzás, midőn evvel kapcsolatban azt kívánja, vajha egyáltalán ne lennének csillagok, mert akkor nem lenne a földön szerencsétlenség sem. Ezt a költeményt kiegészíti az I. könyv 7. elegiája,³³ mely tulajdonképpen palinodia: Janus Pannonius visszavonja a csillagok ellen emelt vádat, mert belátta, hogy anyja halálában egyedül a hold a bűnös. Ez a visszavonás azonban nem jelenti egyúttal asztrológiai álláspontjának visszavonását is, hanem inkább annak megerősítését. „Ti a földi életet irányító isteni tüzek, — írja — kik a nagy Juppiter aranyos udvarát tarkítjátok, akár ti, kiket megszábotott mozgástok saját pályátokon hajt, akár ti, kik az égen egy helyre rögzített fényként ragyogtok, ti az örök szellemtől lelkes tüzek, kiknek mozgása szerint fonja fonalát a sors, bocsássátok meg ime bevallott hibámat, — úgy legyen egyszer majd nyugalmatok, — mert megvallom, tévedtem, midőn mindnyájatokat ócsároltam azért, amiért csak egyet kellett volna. Mindnyájatokat elítéltem, mikor csak egy volt a bűnös, közös bűnnek tartottam, ami egyéni volt: a fájdalomtól elvakított elme nem látja tisztán az igazságot.” Mivel anyját újhold idején vesztette el, az igazi bűnös csak a hold lehet.

E feltevéssel kapcsolatban igen érdekesen, sok pontban a közfelfogástól eltérően,³⁴ kifejti a költőnk a hold asztro-

³² U. ott 286. s köv. lk. *Threnos de morte Barbarae matris*. Az idézett részlet 289. l.

³³ U. ott 296. s köv. lk. *Invehitur in Lunam, quod interlunio matrem amiserit*.

³⁴ A hold asztrológiai szerepére vonatkozólag v. ö. Schmitz, i. m. 347. s köv. lk. — Boll i. m. 46. l. Bőséges adatok találhatók a hold, általában a bolygók iatromathematikai szerepére nézve a követk. munkában: Lucae Gaurici Geophonensis super diebus decretoriis

pszichológiai sajátságait. Miután hosszasan bizonyítja, hogy a hold a leghitványabb, a legalacsonyabban járó bolygó, melyen mintegy összegyülemlik minden, a többi csillagzatról a föld felé áramló rossz hatás, miután szemére veti a holdnak a kölcsönzött fényt, az állandó alak hiányát, sőt még az arculatán látható foltokat is, megállapítja, hogy ezek a sajátságok magyarázzák a holdnak mindent felforgató és megrontó jellegét. Mivel maga állhatatlan, nem tűr semmi állandót: ami bizonytalan az emberi dolgokban van, az nagyobbraest tőle ered. Ő hozza az apályt és a dagályt. Lehetőleg mindent megront, minden elhatározást elsenyveszt. Tönkreteszi a vetést, a holdfénynél pihenő utas tagjait összegémberíti, a vajudó anyákat, kik segítségül hívják, gyakran cserben hagyja, háborút hoz, megrontja a levegőt, járványokat támaszt stb. Legborzasztóbb hatása mégis az új-holdnak van: Lachesis ilyenkor szokta elvágni az élet fonalát.

Nem érdektelen ebben az összefüggésben megemlékezni arról, hogy Janus Pannonius egyik költeményében (Eleg. I. 13.) beszél az 1468-iki hires és sok aggodalmat okozott üstökösről. Valami nevezetesebbet nem mond róla, csak megemlíti, hogy ez évnek szörnyű áradásait e csillag előre bejelentette:

Hoc nobis, hoc nempe atri nova cauda cometae
Est nuper longa vaticinata iuba.³⁵

(quos etiam Criticos vocant) *Axiomata, sive Aphorismi grandes utique sententiae brevi oratione comprehensae. Enucleavit item pleraque Hippocratis et Galeni theoremata, quae Medici rerum coelestium expertes vix olfecerunt. Isagogicus Astrologiae. Tractatus Medicis admodum opportunus.* 1545. Főleg a VII. fejezet (72. s köv. lk.) nagyon tanulságos e szempontból.

³⁵ Teleki kiadása I. 332. s köv. lk. *De Inundatione*. Az idézett két sor (85–86.) 337. l. Az üstökös egykorú irodalmából még a következőket ismertetem: 1. Ilkusch Mártontól *Judicium de Cometa, qui apparuit Anno domini MCCCC68, vicesima secunda die mensis Septembris, in civitate Hystropolitana alias Posoniensi, pro Serenissimo principe et domino Mathia Dei gratia Hungariae, Dalmatiae, Croatiae etc. Rege compositum.* Kiadta Toldy Ferenc, *Analecta* 135–148. lk. 2. Kéziratban olvastam Avogaro kiadatlan értekezését *De cometa* (Vat. Urb. lat. 1392. sz. 67. levéltől). Ebben rövid elméleti bevezetés után a szerző az 1468-iki üstökös megjelenésével kapcsolatban sok szerencsétlenséget jósol: „...multam mortalitatem... mortem dominorum et regum et bella inter reges et principes et maxime in parte, ad quam dirigitur cauda... inundationes

Amint eddig megfigyelhettük, e nyilatkozatok általában elég következetes asztro-filozófiai álláspontról tanuskodnak. A legutóbb idézett részlet szerint ugyan az üstökös csak *bejelentette* az áradásokat: egyébként azonban mindig arról van szó, hogy a csillagzatok a földi eseményeket *okozzák*. Ez az álláspont-változás eléggé jelentős ahhoz, hogy egy pillanatra megálljunk mellette. Az érintett nézeteltérés ugyanis a csillagok szerepéről majdnem olyan régi, mint maga az asztrológia: a görögök pl. már sokat foglalkoztak a problémával.³⁶ Janus Pannonius eleinte határozottan azt vallotta, hogy a csillagok a földi eseményeket *okozzák*; 1468-ban azonban az üstökös már csak *jelezte* számára a bekövetkező szerencsétlenséget. A renaissance asztrológiájában evvel az asztrofilozófiai problémával behatóan főleg Marsilius Ficinus foglalkozott. Elmélete ugyan csak később, Janus Pannonius halála után alakult ki véglegesen, azonban a gondolat, hogy a csillagok jelzik és nem okozzák az eseményeket, már régebben kimutatható nála. Ismeretes, hogy Janus Pannonius 1465 óta baráti viszonyban volt Marsilius Ficinus-szal³⁷ s talán nem lesz egészen alaptalan az az ötletünk, ha ezt a szembeszökő fordulatot költőnk asztrológiai felfogásában Marsilius Ficinus hatására vezetjük vissza.

Befejezésül még egyszer emlékezetbe idézem Janus Pannonius büszke kijelentését a Galeottóhoz írt levélből, mely szerint addig is megélt horoszkopok nélkül s remélhetőleg azután is meg fog élni. Ezt már csak azért sem szabad szó szerint vennünk, mert egyik költeményében (Eleg. I. 12.),³⁸ amit talán éppen a Ficinushoz küldött elegia-gyűjtemény zárókövének szánt, költői formába öltöztetve megtaláljuk

mirabiles...“ A munka végén olvasható a köv. bejegyzés: „Editum ferarie per me petrum bonum auogarium et medicine doctorem die [?] octobris 1468.“ Pietrobono Avogaro-ra nézve v. ö. Giulio Bertoni, *Guarino da Verona fra letterati e cortigiani a Ferrara 1429–1460*, Ginevra, Leo S. Olschki, 1921. [Bibl. dell'Arch. Romanicum ser. I. vol. 1.] 94. s köv. lk.

³⁶ A kérdés történetével foglalkozik E. Pfeiffer, *Studien zum antiken Sternnglauben* (Στοιχεῖα II.). Ezt a munkát csak közvetve ismerem, mert eddig nem volt alkalmam tanulmányozni.

³⁷ *Platonista törekvések* stb. 33. s köv. lk.

³⁸ Teleki-kiadás I. 329. s köv. lk. *Ad animam suam*.

születési horoszkopjának főbb adatait, mintegy a vázlatát, midőn lelkéhez így szól:

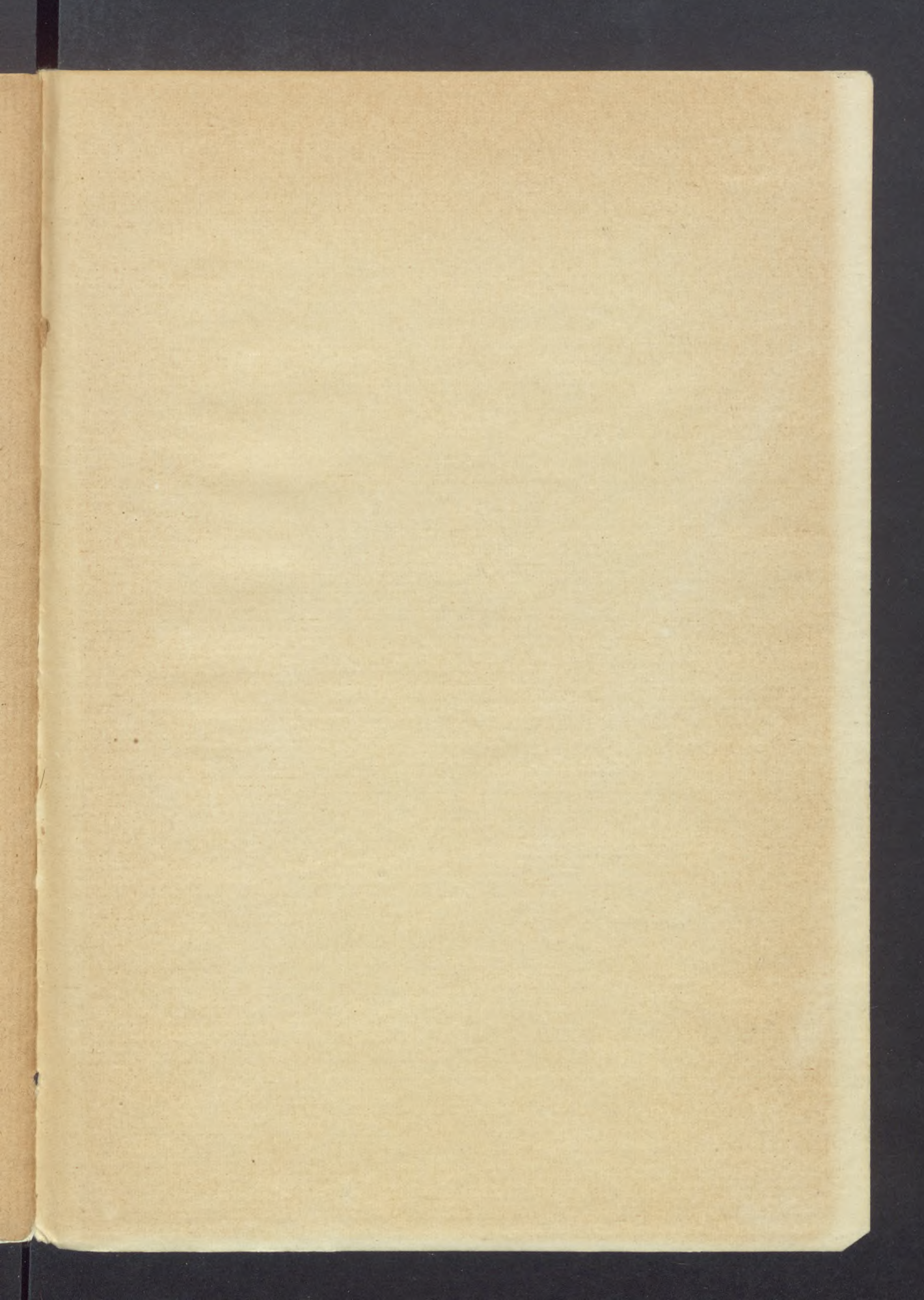
Nec te, dum porta Cancrí egrederere calentis,
 Lethaeae nimium proluit humor aquae.
 Mystica qua rapidum tangit cratera leonem,
 Unde levis vestrum linea ducit iter.
Hinc tibi Saturnus rationem, Jupiter actum,
 Mars animos, sensum Phoebus habere dedit
 Affectus Erycina pios, Cyllenius artes,
 Augendi corpus Cynthia vim tribuit.

Összefoglalva fejtegetéseinket, az eddigi közfelfogással szemben joggal rámutathatunk arra a kétségtelen igazságra, hogy Janus Pannonius gondolatvilágában az asztrologia szemléletnek igen jelentős szerep jutott. Arról, hogy Janus Pannonius művelődéstörténelmünkben továbbra is, mint az asztrológia határozott ellenlábasa és megvetője szerepeljen, a mondotak alapján végleg le kell tennünk. S talán a bevezető megjegyzések után nem kell újból hangsúlyoznom, hogy evvel a megállapítással kapcsolatban éppen nem lenne helyénvaló most már Janus Pannonius-szal szemben is „babonát“, „középkori sötétséget“ emlegetni a „tudós“ és „felvilágosodott“ jelzők helyett. Azon a közelmúltnak úttörő asztrologia-történeti kutatásai után már túl vagyunk, hogy az asztrologia problémáját a magyar múltban ilyen könnyen elintézhessük. Attól viszont e beismerés után is még messze vagyunk és előreláthatóan még sokáig messze leszünk, hogy akár csak a XV. századi humanista jellegű asztrológiai törekvések történetének összefoglalására komolyan gondolhatnánk. E téren a megfelelő részletkutatások szinte teljesen hiányoznak s már csak a legfeltűnőbb problémák tisztázása is nem közönséges munkakedvet és beleélésre való hajlandóságot kíván. A jelen fejtegetés csak szerény adalék kíván lenni ennek az anynyira elhanyagolt gondolattörténeti problémának ismeretéhez.

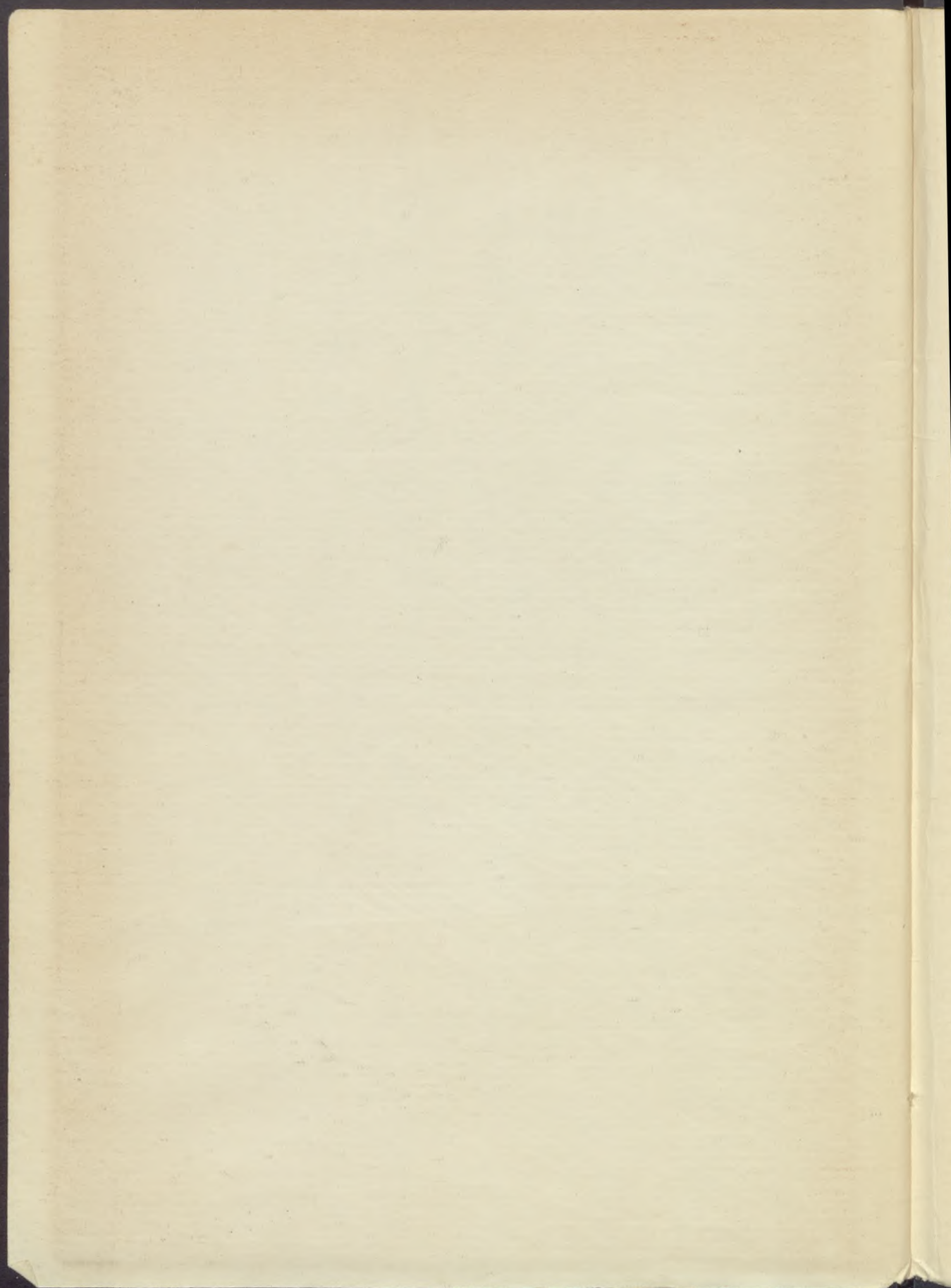
Husztí József.

1971 SEP 9

